

UCHODŹCA I UCHODŹSTWO – UJĘCIE TEORETYCZNE A PERSPEKTYWA SPOŁECZNA

REFUGEE AND REFUGEEISM – THEORETICAL AND SOCIAL PERSPECTIVE

Hanna Rugała^{1(A,B,C,D,E,F)}

¹Akademia Pomorska w Słupsku, Polska

¹Pomeranian University in Słupsk, Poland

Rugała, H. (2020), Uchodźca i uchodźstwo – ujęcie teoretyczne a perspektywa społeczna / Refugee and refugeeism – theoretical and social perspective, *Rozprawy Społeczne/Social Dissertations*, 14(4), 126-134. <https://doi.org/10.29316/rs/132323>

Wkład autorów/ Authors' contribution:

- A. Zaplanowanie badań/
Study design
- B. Zebranie danych/
Data collection
- C. Dane – analiza i statystyki/
Data analysis
- D. Interpretacja danych/
Data interpretation
- E. Przygotowanie artykułu/
Preparation of manuscript
- F. Wyszukiwanie i analiza
literatury/
Literature analysis
- G. Zebranie funduszy/
Funds collection

Streszczenie

Celem artykułu jest analiza pojęciowa terminów „uchodźca” i „uchodźstwo”. Autorka konfrontuje ujęcie teoretyczne – definicyjne i prawne – uchodźstwa z postrzeganiem i rozumieniem tego terminu przez grupę nauczycieli i studentów pedagogiki.

Materiał i metody. Metodą wykorzystaną w badaniach był sondaż diagnostyczny. Za pomocą kwestionariusza ankiety grupa respondentów udzieliła odpowiedzi na pytanie, „Kim jest uchodźca?”. Wyniki uzyskane w procesie badawczym zostały poddane analizie procentowej oraz porównawczej z podziałem na grupę nauczycieli czynnych zawodowo oraz studentów pedagogiki.

Wyniki. Blisko połowa respondentów wskazała definicje uchodźcy zbieżne z oficjalnymi definicjami. Niewiele z nich potrafiło jednak podać przyczyny uchodźstwa. W odpowiedziach zauważalny jest również napływ pejoratywnych określeń i negatywnych konotacji związanych ze słowem „uchodźca”.

Wnioski. Wyniki przeprowadzonych badań wskazują, że wiedza potoczna może zdominować wiarygodne i rzetelne źródła wiedzy, a osobiste opinie utrudniają budowanie bezstronnych wypowiedzi.

Słowa kluczowe: uchodźcy, społeczeństwo, wielokulturowość, cudzoziemcy, uchodźstwo

Summary

The purpose of the article is conceptual analysis of the terms “refugee”. The authoress confronts theoretical approach of refugeeism with the perception and understanding of the term by a group of teachers and students of pedagogy.

Material and methods. The method used in the research was a diagnostic survey. Using the survey questionnaire, a group of respondents answered the question “Who is a refugee?”. The responses were subject to a percentage and comparative analysis by group of teachers and pedagogy students.

Results. Nearly half of the respondents identified refugee definitions in response that coincided with official definitions. However, few of them were able to state the reasons for refugeeism. The responses also show an influx of pejorative terms and negative connotations associated with the word “refugee”.

Conclusions. The results of the conducted research indicate that common knowledge may dominate credible and reliable sources of knowledge, and personal opinions make it difficult to build impartial statements.

Keywords: refugees, society, multiculturalism, foreigners, refugeeism

Tabele/Tables: 0

Ryciny/Figures: 0

Literatura/References: 16

Otrzymano/Submitted:
30.09.2020

Zaakceptowano/Accepted:
11.01.2021

Adres korespondencyjny: Hanna Rugała, Zakład Pedagogiki Społecznej, Akademia Pomorska w Słupsku, 76-200, Słupsk, Polska; email: hanna.rugała@apsl.edu.pl, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4100-4986>

Copyright by: Państwowa Szkoła Wyższa im. Papieża Jana Pawła II w Białej Podlaskiej, Hanna Rugała

Czasopismo Open Access, wszystkie artykuły udostępniane są na mocy licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-użycie niekomercyjne-na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe (CC BY-NC-SA 4.0, <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>).

„Migracja jest wyrazem ludzkich aspiracji do godności, bezpieczeństwa i lepszej przyszłości. Jest częścią tkanki społecznej, częścią naszego samego wizerunku ludzkiej rodziny.”

Ban Ki-moon,
były sekretarz generalny ONZ

“Migration is an expression of the human aspiration for dignity, safety and a better future. It is part of the social fabric, part of our very make-up as a human family.”

Ban Ki-moon,
former UN Secretary General

Wstęp

Zjawisko migracji dobrowolnych i przymusowych znane jest od początku dziejów ludzkości. Nomadowie i ich koczowniczy tryb życia to pierwsze – i wciąż istniejące – zjawiska zaliczane do migracji ludności powodowane różnymi okolicznościami, które możemy określić jako „wola życia”. Migracje są, zatem naturalną potrzebą ludzkości podsycającą również przez ciekawość, potrzebę rozwoju lub chęć dominacji. Ryszard Kapuściński – wybitny obserwator życia społecznego wielu kultur – mówił o migracjach tak: „Człowiek najczęściej opuszcza swoje gniazdo tylko pod przymusem – wypędzony przez wojnę albo głód, przez zarazę, suszę lub pożar. Czasem wyrusza prześladowany za swe przekonania, czasem w poszukiwaniu pracy lub szans dla swoich dzieci” (Kapuściński, 2006, s. 11).

Pewne znamiona uchodźstwa dają zauważyć się już w pradawnych praktykach skazywania na wygnanie i tułaczkę osób, które w jakiś sposób narażyły się siłom politycznym wspólnoty, w której żyły. Pozbawienie przynależności do jakiejś grupy, niekoniecznie jednolitej, ale oswojonej, jest dotkliwym doświadczeniem. Osoba taka musiała liczyć się nie tylko z trudnościami w wymiarze fizycznym – głodem, zimnem, bezdomnością – ale również z obciążeniem natury psychicznej – osoby wykluczonej ze społeczności, odrzuconej i zapomnianej. Ten przykład obrazuje, że pozbawienie przynależności lub zmuszenie do opuszczenia swojej grupy jest przeżyciem głęboko ingerującym w człowieka i pozostawiającym w nim trwałe ślady traumatycznego doświadczenia.

Uchodźca – ujęcie definicyjne i prawne

Migracje ludności są zjawiskiem zróżnicowanym i niejednorodnym pod względem czasu trwania, destynacji, natężenia, częstotliwości czy powodów. Użyteczne będzie, zatem uporządkowanie pojęć związanych z ruchem ludności, by wykazać podstawowe różnice pomiędzy migrantem (również emigrantem i imigrantem) a uchodźcą. Warto również wspomnieć o repatriacji i repatriantach jako osobnym zjawisku re-migracji oraz stosunkowo nowym określeniu ekspatów. Migracje to wszelkie ruchy ludności skutkujące zmianą miejsca zamieszkania. Wśród ruchów migracyjnych można zastosować podstawowe rozróżnienie na migracje wewnętrzne – będące zmianą miejsca stałego przebywania wewnątrz danego terytorium (państwa) lub migracje zewnętrzne związane z ruchami transgranicznymi.

Introduction

The phenomenon of voluntary and forced migration has been known since the beginning of human history. Nomads and their nomadic lifestyle are the first – and still existing – phenomena of population migration caused by various circumstances that can be defined as “a will to live”. Migrations are therefore a natural need of humanity, arising out of curiosity, the need for development or the desire to dominate. Ryszard Kapuściński, an outstanding observer of the social life of many cultures stated about migrations as follows: “Man most often leaves his home only when he has to do it – due to war or hunger, plague, drought or fire. They sometimes leave their home because of being persecuted for convictions, sometimes leave home to find a work or look for opportunities for their children” (Kapuściński, 2006, p. 11).

Certain signs of refugeeism can already be seen in the ancient practices in expatriation and wandering of people who in some way exposed themselves to the political forces of the community in which they lived. It is a painful experience to be deprived of belonging to a group, not necessarily homogeneous but the one which you are familiar with. Such a person had to consider not only physical difficulties – hunger, cold, homelessness – but also the psychological burden of a person excluded from the community, rejected, and forgotten. This example shows that depriving people of belonging them to the group or forcing them to leave it, is an experience that deeply interferes with a person and leaves a lasting mark of a traumatic experience.

Refugee – definition and legal approach

Migrations of people are a diversified and heterogeneous phenomenon in terms of duration, destination, intensity, frequency or reasons. It will be useful, therefore, to organize the concepts of population movement in order to show the basic differences between a migrant (also an emigrant and an immigrant) and a refugee. It is also worth mentioning about repatriation and repatriates as a separate phenomenon of re-migration and a relatively new term for expats. Migration concerns all population movements that result in a change of place of residence. Among migratory movements, a basic distinction can be made between internal migrations, being a change of permanent residence within a given territory (state) or external migrations related to cross-border movements.

Migracje można również podzielić ze względu na czas ich trwania, chociaż nie zawsze jest on z góry zaplanowany i niezmienny. Migracje czasowe oznaczają wyjazd na określony czas (np. w celach edukacyjnych lub zarobkowych), a następnie powrót do kraju pochodzenia. Migracje stałe to osiedlenie się w innym miejscu „na zawsze”, chociaż i w tym przypadku nie można wykluczyć re-emigracji (powrotu do kraju) lub ponownej migracji (w inne miejsce). Migrantem można nazwać, zatem każdą osobę, która z różnorodnych przyczyn zmienia miejsce zamieszkania na stałe lub na określony czas, z wyłączeniem podróży turystycznych i krajoznawczych. Emigrantem nazywa się osobę wyjeżdżającą z kraju pochodzenia, a imigrantem osobę przyjeżdżającą do innego kraju. Jak łatwo zauważyć migrant to termin nadrzędny dla terminów emigranta i imigranta, a osoba przemieszczająca się jest emigrantem – w perspektywie kraju, z którego wyjeżdża, jak i imigrantem – w perspektywie kraju, do którego przyjeżdża. W ostatnich latach pojawiło się również określenie ekspata, które oznacza imigranta o wysokim statusie społecznym przyjeżdżającego do kraju na konkretne stanowisko pracy. Ekspata z założenia jest migrantem czasowym przebywającym w innym państwie przez określony czas trwania kontraktu pracowniczego. Inną formą migracji lub raczej re-migracji jest zjawisko repatriacji, czyli powrotu ludzi przesiedlonych, którzy znaleźli się za granicami kraju pochodzenia wbrew swojej woli – na skutek przymusowych przesiedleń, deportacji lub zesłania (Kawczyńska-Butrym, 2009, s. 11-26).

Przechodząc do pojęcia uchodźstwa możemy powiedzieć, że jest ono specyficzną formą migracji, którą od wyżej opisanych definicji wyróżnia przede wszystkim „przymus migracyjny”. Etymologicznie słowo *uchodźca* związane jest ze słowem „uchodzić”. W słownikach dawnych możemy spotkać się ze słowem *uchodzień* (Linde, 1814, s. 86), a w języku staropolskim ze słowem *zabieglec* (Krasnowolski, Niedźwiedzki, s. 849). W Słowniku Języka Polskiego pod redakcją Witolda Doroszewskiego pojawia się taka definicja uchodźcy: „ten, kto pod przymusem wyjeżdża z miejsca stałego zamieszkania w celu stałego lub czasowego osiedlenia się w obcym państwie lub na innym terytorium własnego państwa” (Doroszewski, 1967, s. 436). Uwzględniając współczesne ujęcia słownikowe pojęcia uchodźcy, można zauważyć, że wskazuje się tutaj na osobę, która „opuszcza własny kraj z obawy, że mogą go w nim spotkać prześladowania z różnych przyczyn politycznych lub religijnych albo utrata życia lub zdrowia np. z powodu działań wojennych” (Żmigrodzki, 2007).

Uchodźstwo jest terminem uregulowanym zarówno w międzynarodowych, jak i państwowych aktach prawnych. Według Konwencji Genewskiej – podstawowego dokumentu podejmującego kwestie uchodźstwa – uchodźca to osoba, „która na skutek uzasadnionej obawy prześladowaniami z powodu swojej rasy, religii, narodowości, przynależności do

Migrations can also be divided according to their duration, although they are not always planned in advance and unchanged. Temporary migrations mean leaving home for a specified period (e.g., in order to study or work) and then returning to the country of origin. Permanent migration means settling in a different place “forever”, although in this case, re-emigration (coming back to the country) or another migration (to another place) cannot be excluded. Thus, a migrant can be defined as any person who, for various reasons changes the place of residence permanently or for a specified period, excluding tourist and sightseeing trips. An emigrant is a person who leaves the country of origin, and an immigrant is defined as a person who comes to another country. As it is easy to notice, a migrant is the primary term for an emigrant and immigrant, and a migrant is an emigrant - from the perspective of the country they leave, and an immigrant - from the perspective of the country they come to. In recent years, the term “expat” has also appeared in the meaning of an immigrant with a high social status coming to the country for a specific job. An expat is assumed to be a temporary migrant residing in another country for a specified time of the employment contract. Another form of migration, or rather re-migration, is the phenomenon of repatriation, i.e., the return of displaced people who are abroad against their country of origin against their will – because of forced resettlement, deportation, or exile (Kawczyńska-Butrym, 2009, pp. 11-26).

Moving on to the concept of refugeeism, we can say that it is a specific form of migration distinguished from the above-mentioned definitions primarily by “forced migration”. Etymologically, the word *refugee* is related to the word “to flee”. In old dictionaries we can encounter the word *uchodzień* (Linde, 1814, p. 86), and *zabieglec* in Old Polish (Krasnowolski, Niedźwiedzki, p. 849). In the Dictionary of the Polish Language, edited by Witold Doroszewski, there is the following definition of a refugee: “a person who under duress leaves their place of permanent residence in order to permanently or temporarily settle in a foreign country or in another territory of their own country” (Doroszewski, 1967, p. 436). Considering the modern dictionary terms of the refugee concept, it can be noted that a person who “leaves their own country for fear of persecution for various political or religious reasons or for fear of loss of life or health, e.g., due to military operations” (Żmigrodzki, 2007).

Refugeeism is a term regulated in both international and state legal acts. According to the Geneva Convention – the basic document dealing with refugeeism issues – a refugee is a person “who, as a result of reasonable fear of persecution because of its race, religion, nationality, belonging to a specific social group or because of political beliefs lives outside its own country and may or may not, because of the fear, benefit from the protection

określonej grupy społecznej lub z powodu przekonań politycznych przebywa poza granicami kraju, którego jest obywatelem i nie może lub nie chce z powodu tych obaw korzystać z ochrony tego państwa” (Konwencja ONZ z 26 lipca 1951 roku dotycząca statusu uchodźców. Artykuł 1). Dokumentem określającym status uchodźcy w Polsce jest Ustawa o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terenie Rzeczypospolitej Polskiej z 13 czerwca 2003 roku. Wyróżnia się również zjawisko uchodźstwa wewnętrznego, czyli zmiany miejsca zamieszkania w obrębie kraju oraz zjawisko uchodźstwa klimatycznego – przemieszczania się ludności ze względu na zmiany klimatyczne i występujące na danym obszarze katastrofy naturalne lub klęski żywiołowe, jednak te formy uchodźstwa nie są regulowane aktami międzynarodowymi. Organizacje działające na rzecz praw człowieka podkreślają, że jako uchodźcę (ang. *refugee*) kwalifikuje się każdą osobę, która chroni się przed prześladowaniem, przemocą, konfliktem, katastrofą ekologiczną lub nędzą (Jeznach, A. M., 2007, s. 124), a udzielenie ochrony międzynarodowej osobie ubiegającej się o nią (ang. *asylum seeker*) jest formalnym potwierdzeniem tego statusu. Oprócz statusu uchodźcy możliwe jest otrzymanie międzynarodowej ochrony uzupełniającej lub krajowej formy ochrony o charakterze humanitarnym, czyli tak zwanej zgody na pobyt tolerowany. Jest ona udzielana w przypadku, gdy cudzoziemiec ma podstawy, by starać się o ochronę międzynarodową, jednak nie spełnia on kryteriów Konwencji Genewskiej, by otrzymać status uchodźcy (Babis, 2005, s. 49). Potocznie uchodźcą nazywa się każdą osobę, która została zmuszona do opuszczenia swojego miejsca zamieszkania bez względu na przyczynę (Butarewicz-Głowacka, 2014, s. 114). W 2018 roku status uchodźcy uzyskało 359 osób z 4132 starających się o ochronę międzynarodową (dane za UNHCR Polska).

Uchodźstwo w perspektywie społecznej

Uchodźcy szukający nowego, bezpiecznego miejsca znajdują się niejako na pograniczu dwóch grup – tej, z którą się utożsamiają i tej, o której akceptację przyjdzie im zabiegać. Przynależność do grupy jest o tyle ważna, że pozwala jednostce identyfikować się z nią, a co za tym idzie kształtować swoją tożsamość. Identyfikacja grup w świecie i wyznaczanie relacji pomiędzy nimi z kolei pozwala na wyznaczenie granic swojskości i obcości i polega na ciągłym odróżnianiu się od innych, obcych grup. Dostrzeganie obcości pozwala na określenie granic swojskości (Szydłak, Nowicka, 1996, s. 188-189). Te opozycyjne względem siebie kategorie są kluczowe dla rozumienia stosunków pomiędzy jednostkami i grupami. Kategoria obcości akcentuje dystans i różnice w relacjach społecznych (Nowicka, 1996, s. 23). Relacje te, ich struktura, nasilenie i zabarwienie emocjonalne nie są dane raz na zawsze i mimo utrwalenia w czasie, mogą zmieniać się pod wpływem

of that country” (UN Convention of 26th July, 1951 relating to the Status of Refugees. Article 1). The document defining the refugee status in Poland is the Act on granting protection to foreigners on the territory of the Republic of Poland of 13th June 2003. There is also a phenomenon of internal refugeeism, i.e., a change of place of residence within the country and the phenomenon of climate refugeeism – movement of people due to climate change and natural disasters or natural disasters occurring in each area. However, these forms of refugeeism are not regulated by international acts. Human rights organizations emphasize that a refugee is any person who protects themselves from persecution, violence, conflict, ecological catastrophe, or poverty (Jeznach, AM, 2007, p. 124), and granting an international protection to an asylum seeker is a formal confirmation of this status. In addition to the refugee status, it is possible to obtain supplementary international protection or a national form of humanitarian protection, i.e., the so-called a permit for tolerated stay. It is granted when a foreigner has grounds to apply for international protection but does not meet the criteria of the Geneva Convention to obtain the refugee status (Babis, 2005, p. 49). Colloquially, a refugee is any person who has been forced to leave their place of residence, regardless of the reason (Butarewicz-Głowacka, 2014, p. 114). In 2018, 359 people out of 4132 applying for international protection were granted the refugee status (data from UNHCR Poland).

Refugeeism in a social perspective

The refugees looking for a new and safe place to live are on the verge of two groups – the one with which they identify and the one whose acceptance they will have to strive for. Belonging to a group is important as it allows an individual to identify with it, and thus to shape their identity. The identification of groups in the world and determining their relations between, in turn, allow to define the limits of individualism and strangeness and involves being different from other, foreign groups. Noticing strangeness allows us to define the limits of being unique (Szydłak, Nowicka, 1996, pp. 188-189). The opposing categories are central to understanding the relationship between individuals and groups. The category of strangeness emphasises distance and differences in social relations (Nowicka, 1996, p. 23). The relations, their structure, intensity and emotional colour are not given once and forever, and despite being fixed over time, they may

wem wydarzeń historycznych lub zachodzących procesów społecznych (Szydłak, Nowicka, 1996, s. 184-186). Obcość nie jest stałą cechą charakterystyczną dla rzeczy, ludzi i zjawisk, ale jest właściwością kształtowaną w obrębie dynamiki więzi społecznych. Obcość kulturowa jest ujmowana, jako spotkanie z odmiennością kulturową w wymiarze indywidualnym (Obcy, Inny) lub ponadindywidualnym (materialność, społeczność, mentalność) w kontakcie pośrednim lub bezpośrednim, które to spotkanie cechuje reakcją emocjonalną przejawiającą się poprzez dystans i trudności w odbiorze danego zjawiska (Nowicka, 1996, s. 23). Można, zatem uznać, że uchodźca będzie zawsze Obcym lub Innym, którego odmienność będzie przejawiała się w obcości kulturowej, czyli mentalności, religijności, obyczajowości lub sposobie zachowania się.

Nie bez znaczenia w dyskursie społecznym jest potoczne rozumienie i, co zdarza się coraz częściej, nadużywanie pojęcia uchodźca jedynie dla niektórych grup społecznych lub zawężanie posługiwania się tą kategorią pojęciową do wybranych narodów, grup etnicznych lub kontekstów współczesnych wydarzeń. Jeśli na pytanie, „Kim jest uchodźca?” Społeczeństwo udziela odpowiedzi wskazując na określone narody, grupy lub religie, oznacza to, że brak jest w publicznym dyskursie rzetelnie przekazywanych informacji, zbyt dużo natomiast stereotypizacji, upraszczania faktów i pochopnych wniosków wyciąganych z przekazów medialnych. W ostatnich latach popularne stało się określenie „kryzys migracyjny”, które narzuca niekorzystną interpretację zjawiska natężenia ruchu migracyjnego jako czegoś negatywnego, problematycznego lub zagrażającego bezpieczeństwu. Takie wartościowanie oczywiście może być poparte merytorycznymi argumentami lub ideologicznymi postulatami, jednak należy pamiętać, że język, jakim się posługujemy również silnie zakorzenia pewne myśli, znaki i symbole, więc o tyle trudniej jest budować obiektywne zasoby wiedzy w społeczeństwie, o ile bardziej język, który jest używany, nacechowany jest potocznością i zaczyna nabierać cech pejoratywności.

Sposób prowadzenia retoryki skutkuje zmianą między innymi w zakresie definiowania i rozumienia pojęcia uchodźcy z osoby potrzebującej wsparcia i ochrony na osobę, której obecność może wpływać na poziom bezpieczeństwa w kraju. Jedną z przyczyn tych zmian jest rodzaj używanego języka związanego z opisem zjawisk dotyczących uchodźców podkreślających masowość zjawiska i nadających im nadmierną ogólność. W społecznym dyskursie często również zamiennie i błędnie używa się pojęć dotyczących cudzoziemców takich jak imigracja i imigranci, uchodźcy i uchodźstwo czy nielegalne migracje, co tworzy nieporozumienia nie tylko na poziomie językowym, ale również w zakresie generowania ogólnej świadomości społecznej (Skubisz, 2019, s. 247-248, 253).

change under the influence of historical events or ongoing social processes (Szydłak, Nowicka, 1996, pp. 184-186). Strangeness is not a characteristic property of things, people and phenomena but it is a property shaped within the dynamics of social ties. Cultural alienation is understood as an encounter with cultural otherness in an individual (Stranger, Other) or supra-individual (materiality, community, mentality) dimension in direct or indirect contact, as characterised by an emotional reaction manifested through distance and difficulty in perceiving a given phenomenon (Nowicka, 1996, p. 23). Therefore, it can be assumed that a refugee will always be a Stranger or an Other Person, the difference of which will be manifested in cultural alienation, i.e. in mentality, religiosity, customs or behaviour.

Not without significance in the social discourse is the common understanding and, more and more common abuse of the term refugee only for some social groups or the use of this conceptual category to be limited to selected nations, ethnic groups or contexts of contemporary events. If society responds to the question “Who is a refugee?” by pointing to specific nations, groups or religions, it means that there is no reliable information in the public discourse but too many stereotypes, simplification of facts and hasty conclusions drawn from media messages. In recent years, the term “migration crisis” has become popular, it imposes an unfavourable interpretation of the intensity of migration as something negative, problematic or a threat to security. Such an evaluation can of course be supported by substantive arguments or ideological postulates but it should be remembered that the language we use also strongly adopts certain thoughts, signs, and symbols, so it is the more difficult to build objective knowledge resources in society, the more the language that it is used, is characterised by commonality and begins to take on the features of pejorativeness.

The way the rhetoric is conducted results in a change in the definition and understanding of the concept of a refugee from the image of a person that needs support and protection to the image of a person whose presence may affect the level of security in the country. One of the reasons for the changes is the type of language used related to the description of the phenomena concerning refugees, emphasising the massiveness of the phenomenon, and making them excessively general. In social discourse, terms related to foreigners, such as immigration and immigrants, refugees and refugeeism or illegal migrations, are often used interchangeably and incorrectly which results in misunderstandings not only at the linguistic level, but also in terms of generating general social awareness (Skubisz, 2019, p. 247-248, 253).

Założenia metodologiczne i charakterystyka grupy badawczej¹

Celem badań było przeprowadzenie diagnozy na temat tego, jakie skojarzenia o uchodźstwie i uchodźcy mają badani respondenci, którymi byli nauczyciele czynni zawodowo oraz studenci pedagogiki. Badanie skupione było wokół aspektu poznawczego, który obejmuje poziom wiedzy i opinie na dany temat oraz jakie najczęściej skojarzenia towarzyszą im, gdy o tym myślą. W badaniu ważne było również wyodrębnienie tych sformułowań, które zawierały wyrażenia niosące ze sobą ładunek emocjonalny, negatywne konotacje lub pejoratywne określenia dotyczące uchodźców.

Badania zostały przeprowadzone w 2018 roku na terenie województwa pomorskiego w grupie 97 osób, na którą składali się studenci uczelni wyższej na kierunku Pedagogika – 48 respondentów oraz nauczyciele szkół różnych poziomów edukacji – 49 respondentów. Te dwie grupy zostały wybrane nieprzypadkowo. Są one, bowiem tymi, dla których szczególne znaczenie powinna mieć realizacja idei równości wszystkich członków społeczeństwa oraz sprawiedliwości społecznej. Specyfika zawodu nauczyciela niesie za sobą odpowiedzialność za prezentowane postawy i przekazywane wartości. Nauczyciel jest wzorem dla swoich uczniów oraz „żywym” przykładem, w jaki sposób myśleć, odczuwać i zachowywać się, szczególnie w obliczu nowości, nieznaności i niepewności innych kultur. Edukacja jest obszarem, w którym zachodzą dynamiczne zmiany w tym kontekście. Nauka dzieci obcokrajowców, migrantów czy uchodźców, różnych wyznań, niedostosowanie społeczne, brak znajomości zasad i kultury danego kraju, bariera językowa to tylko niektóre z aktualnych wyzwań szkoły. Jednocześnie obszar edukacji jest tym, w którym zmiany mogą być z powodzeniem projektowane, a zagrożenia i wyzwania edukacyjne zmieniane w szanse – edukacja równościowa i międzykulturowa, wychowanie do życia w wielokulturowym środowisku, budowanie postawy otwartości oraz akceptacji dla różnych wartości, rozbudzanie ciekawości świata, nauka krytycznego myślenia, a wreszcie kształtowanie pozytywnego stosunku do drugiego człowieka bez względu na jego płeć, wiek, pochodzenie, kolor skóry czy orientację seksualną. Te aspekty stanowią bardzo ważną kwestię w wychowaniu jednostek, a tym samym w budowaniu społeczeństwa otwartego, świadomego oraz posiadającego moc sprawczą, by zmieniać otaczającą rzeczywistość. By jednak z powodzeniem wprowadzać zmiany w edukacji, nauczyciele powinni prezentować postawę godną naśladowania dla młodych ludzi, a jedną ze składowych postawy jest aspekt poznawczy. W tym wypadku będzie ozna-

Methodological assumptions and characteristics of the research group¹

The aim of the research was to examine the associations with refugees and refugeeism within the group of respondents who were professionally active teachers and students of pedagogy. The research focused on the cognitive aspect, which includes the level of knowledge and opinions on a given issue, and what the most common associations accompany them when they think about the topic in question. In the study, it was also important to distinguish those expressions that contained emotional expressions, negative connotations or pejorative terms concerning refugees.

The research was conducted in 2018 in the Pomeranian Voivodeship in a group of 97 people, including university students in Pedagogy – 48 respondents and teachers at schools of various levels of education – 49 respondents. The two groups were chosen not by accident. They are those for whom the implementation of the idea of equality of all members of society and social justice should be of particular importance. The specificity of the teaching profession carries responsibility for the attitudes presented and the values conveyed. A teacher is a role model for its students and a “living” example of how to think, feel and behave, especially in the face of new issues, ignorance and uncertainty regarding other cultures. Education is an area where dynamic changes take place in this context. Teaching the foreign children, migrants or refugees, of various religions, social maladjustment, lack of knowledge of the rules and culture of a given country, language barrier are just some of the current challenges of schools. At the same time, the area of education is the one where changes can be implemented successfully, and educational threats and challenges are transformed into opportunities – equality and intercultural education, education to live in a multicultural environment, building an attitude of openness and acceptance for various values, arousing curiosity about the world, learning critical thinking, and finally shaping a positive attitude towards other people, regardless of their sex, age, origin, skin colour or sexual orientation. The aspects constitute an especially significant issue in the education of individuals, and thus in building an open and conscious society having the power to change the surrounding reality. However, in order to introduce the changes in education successfully, the teachers should present an attitude which is worth to be followed by young people, and one of the components of the attitude is their cognitive aspect. In this case, it will mean a high level of reliable and up-to-date knowledge free from manipulation and bias.

¹ W artykule zaprezentowano fragment wyników badań przeprowadzonych w ramach pracy magisterskiej w 2018 roku w Akademii Pomorskiej w Słupsku.

¹ The article presents a fragment of the results of the research conducted as part of the master's thesis in 2018 at the Pomeranian University in Słupsk.

czał on wysoki poziom rzetelnej i aktualnej wiedzy wolnej od manipulacji i stronniczości.

Zastosowaną metodą badawczą był sondaż diagnostyczny, technika badawcza to ankieta, a narzędzie badawcze – kwestionariusz ankiety. Pytanie zadane w kwestionariuszu ankiety brzmiało: Kim jest uchodźca? Otwarta formuła pytania dała respondentom możliwość udzielenia swobodnej odpowiedzi. Zadanie takiego pytania pozwoliło na sformułowanie ogólnego wyobrażenia na temat uchodźców, które z pewnością jest zmienne w czasie i przestrzeni, zależne od sytuacji politycznej, ekonomicznej i społecznej. Odpowiedzi te byłyby, zatem inne kilkanaście lub kilkadziesiąt lat temu, w innym regionie Polski lub świata lub w innej grupie respondentów.

W badaniu dóbr próby był nieprobabilistyczny, czyli oparty na dostępności badanych. Metoda doboru nieprobabilistycznego jest doбором przypadkowym polegającym na tworzeniu próby badawczej w oparciu o wiedzę badacza o populacji. Posiada on jednak znamiona doboru celowego ze względu na określony status zawodowy respondentów z grupy nauczycieli czynnych zawodowo oraz studentów kierunku pedagogika. Badania nie zostały przeprowadzone w reprezentatywnej próbie badanych, w związku z tym nie można uogólniać wyprowadzonych wniosków na całą populację.

Kim jest uchodźca? Wyniki badań własnych

Najczęściej uwzględnianym aspektem w definicji uchodźcy, zarówno wśród studentów pedagogiki, jak i wśród nauczycieli (kolejno 48% oraz 55% respondentów) był fakt ucieczki lub bycia zmuszonym do wyjazdu z własnego kraju. Nie wszyscy ankietowani podawali przyczyny, z powodu, których uchodźca według nich musi opuścić kraj. Jednak wśród tej grupy, która podała powody przymusowego wyjazdu pojawiały się kilka:

- sytuacja społeczno-polityczna – studenci 12,5%, nauczyciele 20%;
- represje i prześladowania ze względu na przynależność do pewnej grupy społecznej – studenci 4,3%, nauczyciele 16,3%;
- zagrożenie zdrowia lub życia oraz brak poczucia bezpieczeństwa – studenci 14,6%, nauczyciele 18,4%;
- wojna, konflikty zbrojne, zamieszki – studenci 22,9%, nauczyciele 22,4%;
- ogólna zła sytuacja w kraju – studenci 20,8%, nauczyciele 10,2%.

Jak możemy zauważyć około połowa osób biorących udział w ankiecie, zarówno w grupie studentów, jak i w grupie nauczycieli, prawidłowo wskazała najważniejszy aspekt uchodźstwa, czyli przymusowość. Niewielka jest wiedza na temat powodów uchodźstwa, które zostały określone przez respondentów raczej ogólnie, bez wymieniaania konkretnych przesłanek.

The research method used was a diagnostic survey, the research technique was a questionnaire, and the research tool was a questionnaire form. The question asked in the questionnaire form was: Who is a refugee? The open formula of the question allowed the respondents to respond on their own. Asking such a question allowed for the formulation of a general idea of a refugee, certainly varying in time and space, depending on the political, economic, and social situation. The responses would have been different a dozen or several dozen years ago, in a different region of Poland or the world, or in a different group of respondents.

In the study, the selection of the sample was non-probabilistic, i.e., based on the availability of respondents. The non-probabilistic selection method is a random selection consisting in creating a research sample based on the researcher's knowledge of the population. However, it has features of purposeful selection due to the specific professional status of respondents from the group of professionally active teachers and students of pedagogy. The research was not carried out on a representative sample of respondents, therefore the conclusions drawn cannot be generalised to the entire population.

Who is a refugee? Own research results

The most frequently included aspect in the definition of a refugee, both among students of pedagogy and teachers (48% and 55% of respondents, respectively) was an escape or the fact of being forced to leave their own country. Not all respondents gave reasons why the refugee must leave the country. However, the group that gave the reasons for the forced departure, they were as follows:

- socio-political situation – students 12.5%, teachers 20%;
- repressions and persecutions due to belonging to a certain social group – students 4.3%, teachers 16.3%;
- threat to health or life and lack of a sense of security – students 14.6%, teachers 18.4%;
- war, armed conflicts, riots – students 22.9%, teachers 22.4%;
- general bad situation in the country – students 20.8%, teachers 10.2%.

As we can see, about half of the respondents, both in the group of students and in the group of teachers, correctly indicated the most important aspect of refugeeism, i.e., constraint. There is little knowledge about the reasons for refugee status, as they were defined by the respondents in general, without indicating specific premises.

Another characteristic feature both among the responses of students of pedagogy (16.7% of the responses in this group) and among teachers

Kolejną charakterystyczną cechą zarówno wśród odpowiedzi studentów pedagogiki (16,7% odpowiedzi tej grupy), jak i wśród nauczycieli (10,2% odpowiedzi tej grupy) było podkreślenie czynnika ekonomicznego jako decydującego o wyjeździe z kraju, jednak wyjazd ten jest błędnie rozumiany jako dobrowolna decyzja uchodźcy. Uchodźca był także określony jako osoba odmienna kulturowo mieszkająca obecnie w naszym kraju. Tak odpowiedziało 12,5% studentów pedagogiki oraz 18,4% nauczycieli. Wśród określeń w grupie nauczycieli pojawiały się takie określenia jak *osoba potrzebująca pomocy* oraz *człowiek jak każdy inny* – 6,1% nauczycieli udzieliło takich odpowiedzi. W grupie studentów pojawiły się odpowiedzi, które zawierały negatywne określenia o uchodźcach np. *zły mężczyzna, być może terrorysta,; przyjechali do naszego kraju i nic nie robią, nie szanując przy tym naszych tradycji i poglądów, ludzie, których celem jest skrzywdzić ludzi, którzy im pomagają*. Odpowiedzi w podobnym tonie udzieliło 8,3% respondentów w tej grupie.

Wnioski

Świadomość kulturowa jest istotnym czynnikiem do zrozumienia drugiego człowieka, którego możemy określić mianem Innego, Obcego. Na otwartą postawę składa się przede wszystkim wysoki poziom wiedzy o danym zjawisku, brak negatywnych uczuć i emocji wobec odmienności kulturowej oraz brak, a nawet sprzeciw wobec wszelkich przejawów dyskryminacji osób innego pochodzenia lub wyznania. W przeprowadzonych badaniach celem było zbadanie jednej ze składowych postawy – aspektu poznawczego – dotyczącego znajomości terminu uchodźca oraz związanych z tym przesłanek. Niespełna połowa badanych osób wykazała się dostateczną wiedzą, by stworzyć poprawną definicję uchodźcy. Pozostali badani podawali określenia, których treść można uznać za nacechowaną pejoratywnie lub niosącą negatywny ładunek emocjonalny. Brak dostatecznej wiedzy może przyczyniać się do tworzenia fałszywego obrazu rzeczywistości, mylnego interpretowania faktów lub skłonności do ich ignorowania. Aspekt poznawczy postawy jest o tyle ważnym elementem, że to wiedza, na podstawie, której tworzone są opinie jest narzędziem, które można wykorzystywać w budowaniu świadomości kulturowej oraz zwiększaniu poziomu tolerancji. To dzięki edukacji możemy niwelować poczucie obcości wobec odmienności kulturowej, zastępować fałszywe przekonania prawdą, a opinie i stereotypy – otwartością połączoną z krytycznym myśleniem. Tematyka ta jest szczególnie istotna dla środowiska edukacyjnego, które powinno mieć możliwość ciągłego pogłębiania wiedzy o różnorodności kulturowej, tak by, jakości nauczania towarzyszyła postawa otwartości i tolerancji dla inności.

Obcość, pomimo swej niezbywalności w stosunku do swojskości, nie powinna urastać ponad pewną miarę. Zbyt intensywny rozwój obcości oraz wyzna-

(10.2% of the responses in this group) was the emphasis on the economic factor as a decisive one for leaving the country but this kind of leaving the country is misunderstood as voluntary refugee decision. A refugee was also defined as a culturally different person currently living in our country. Such an answer was given by 12.5% of pedagogy students and 18.4% of teachers. Among the terms in the group of teachers there were such terms as *a person that needs help and a person the same as others* - 6.1% of teachers provided such responses. In the group of students there were responses that contained negative terms about refugees, *e.g., a bad man, possibly a terrorist; they came to our country and do nothing, they do not respect our traditions and views; people whose goal is to hurt the people who help them*. Similar responses were given by 8.3% of the respondents in this group.

Conclusions

Cultural awareness is a significant factor in understanding another person, who we can call the Other Person, the Stranger. The open attitude consists primarily of a high level of knowledge about a given phenomenon, no negative feelings and emotions towards cultural diversity, and even opposition to any manifestations of discrimination against people of other origin or religion. In the conducted research, the aim was to examine one of the components of the attitude - the cognitive aspect - concerning the knowledge of the term refugee and the related premises. Less than half of the surveyed people showed sufficient knowledge to give the correct definition of a refugee. Other respondents provided terms which could be considered as the pejorative ones or the ones that carry a negative emotional message. Having not enough knowledge can create a false picture of reality, misinterpret facts, or contribute to a tendency to ignore them. The cognitive aspect of the attitude is an important element because the knowledge on the basis of which opinions are formed is a tool that can be used in building cultural awareness and increasing the level of tolerance. It is thanks to education that we can eliminate the feeling of alienation from cultural differences, replace false beliefs with truth, and opinions and stereotypes – with openness combined with critical thinking. This subject is particularly important for the educational environment, which should be able to constantly deepen the knowledge about cultural diversity, so that the quality of teaching is accompanied by an attitude of openness and tolerance for otherness.

Strangeness, despite its inalienable nature in relation to individualism, should not exceed a certain extent. Too intensive development of strangeness and setting too strict limits of familiarity is dangerous

czanie zbyt ostrych granic swojskości jest groźny dla jednostek i grup społecznych. Taki proces może prowadzić do budowania postawy wrogości wobec innych grup, a co za tym idzie do budzenia agresji. Tworzenie się wspólnot, które cechuje brak tolerancji, niechęć, a nade wszystko przekonanie o wyższości własnej grupy nad innymi jest bardzo niebezpieczne dla rozwoju społeczeństw na całym świecie oraz występowania aktów agresji wobec nich (Nowicka, 1996, s. 23–26). Szkoła ma w tym zakresie dużo możliwości, ale również wyzwania. Jednym z nich jest przygotowanie kadry pedagogicznej do prowadzenia merytorycznych i otwartych rozmów z uczniami i uczennicami. Sławomir Łodziński zaznacza, że tolerancja mniejszości narodowych „jest traktowana jako jedna z głównych wartości systemu demokratycznego i pozostaje ważnym wskaźnikiem akceptacji zróżnicowania kulturowego jako zasady współżycia społecznego” (Łodziński, s. 89). System ten powinien, zatem prowadzić do szeroko rozumianej tolerancji etnicznej, nie tylko w kontekście świadomości i akceptacji różnic narodowych, ale przede wszystkim jako otwartości i pozytywnego stosunku w kontaktach z przedstawicielami mniejszości narodowych (Łodziński, s. 89–90).

for individuals and social groups. Such a process may lead to building an attitude of hostility towards other groups, and thus it can lead to aggression. The formation of communities characterised by intolerance, aversion and, above all, a belief in the superiority of one's own group over others is extremely dangerous for the development of societies around the world and the occurrence of acts of aggression towards them (Nowicka, 1996, pp. 23–26). The school has many opportunities in this regard, but at the same time, a lot challenge. One of them is to prepare the teaching staff to conduct substantive and open-minded discussions with students. Sławomir Łodziński points out that tolerance of national minorities “is treated as one of the main values of the democratic system and remains an important indicator of acceptance of cultural diversity as a principle of social coexistence” (Łodziński, p. 89). Therefore, this system should lead to ethnic tolerance understood in its broader sense, not only in the context of awareness and acceptance of national differences, but above all, understood as an open and positive attitude in contacts with representatives of national minorities (Łodziński, pp. 89–90).

Literatura/ References:

1. Babis, P. (2005). *Integracja cudzoziemców w działaniach Ministerstwa Polityki Społecznej*, W: *Wielokulturowość a migracje*, (s. 48-52). Warszawa: Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej, Stowarzyszenie na Rzecz Integracji i Ochrony Cudzoziemców.
2. Butarewicz-Głowacka, N. (2014). *Rodzicielstwo na uchodźstwie. Komunikat z badań*. W: J. Szymanowska (red.), *Wyzwania współczesnego dzieciństwa i rodzicielstwa. Praca socjalna w perspektywie działań wychowawczych*, (s.113-124). Toruń: Wydawnictwo Akademickie Żak.
3. Doroszewski, W. (red.) (1967). *Słownik języka polskiego*. Pobrane z: <https://sjp.pwn.pl/doroszewski/uchodzca;5510203.html>.
4. Jeznach, A. M., (2007). *Świat „innego”, świat „obcego” – świat uchodźcy*. W: D. Lalak (red.), *Migracja. Uchodźstwo. Wielokulturowość. Zderzenie kultur we współczesnym świecie*, (s. 122-126). Warszawa: Wydawnictwo Akademickie Żak.
5. Kapuściński, R. (2006). *Ten Inny*. Kraków: Społeczny Instytut Wydawniczy Znak.
6. Kawczyńska-Butrym, Z. (2009). *Migracje. Wybrane zagadnienia*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
7. Konwencja dotycząca statusu uchodźców, sporządzona w Genewie dnia 28 lipca 1951 r. (Dz. U. 1991 nr 119 poz. 515).
8. Krasnowolski, A., Niedźwiedzki, W. (ok. 1920). *Słownik staropolski*, Warszawa: M. Arcta.
9. Linde, S. B. (1860). *Słownik języka polskiego*. Lwów: Wydawnictwo Zakładów Ossolińskich.
10. Łodziński, S. (2004). *Tolerancja czy akceptacja? Etniczne stosunki mniejszościowe w Polsce po 1989 roku*, W: A. Posern-Zieliński (red.), *Tolerancja i jej granice w relacjach międzykulturowych* (s. 89-103). Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
11. Nawrocki, J., (1996). *Tolerancja z ograniczeniami. Raport z badań jakościowych*. W: E. Nowicka, J. Nawrocki (red.), *Inny-obcy-wróg* (s. 75-99). Warszawa: Oficyna Naukowa.
12. Skubiusz, J. (2019). *O idei współczesnej solidarności imigracyjno-uchodźczej w Polsce – próba analizy*, W: E. Grudzińska, M. Mikołajczyk, J. Zozuła (red.), *Pomoc społeczna i praca socjalna w dobie dynamicznych przemian społecznych*, (s. 245-264). Warszawa: Wydawnictwo Akademii Pedagogiki Specjalnej.
13. *Statystyki azylowe w Polsce*. Pobrane z: <https://www.unhcr.org/pl/3234-statystyki-azylowe-w-polsce.html>.
14. Szydłak, P., E. Nowicka, (1996). *Swoi i obcy. Granice jawne i ukryte* W: E. Nowicka, J. Nawrocki (red.), *Inny-obcy-wróg* (s. 185-219). Warszawa: Oficyna Naukowa.
15. Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. 2003 nr 128 poz. 1176).
16. Żmigrodzki, P. (red.) (2007). *Wielki Słownik Języka Polskiego*, Kraków: Instytut Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk. Pobrane z: https://wsjp.pl/index.php?id_hasla=23011&ind=0&w_szukaj=uchod%C5%BAca.